

God 6 – God en ego, God en narcisme

Nog niet zo lang geleden, november 2023, kwam er een boek uit met de titel *Ik kom hier nog op terug*. De schrijver heet Rob van Essen. Het boek werd halverwege 2024 bekroond met een of andere dikke prijs.

Hoe dan ook, op bladzijden 31 en 32, ergens aan het begin van het boek dus, schrijft hij in een terugblik naar zijn vroege jeugd het volgende, dat aardig wat overlap (ook in stijl, valt me op) vertoont met onderwerpen die ik zelf ook aansnijdt en dat daarom niet alleen mijn stellingen bevestigt maar tegelijkertijd me hier wat vooruit helpt met mijn eigen onderwerp en redenering.

Er was een God, ook wel God de Vader genoemd, die de wereld geschapen had (in zes dagen, maar dat is weer een ander verhaal), en die er bij het laatste oordeel over besliste wie naar de hemel ging en wie niet. Dat had hij al ruim van tevoren, bij het Begin der Tijden, bepaald maar toch moest je bidden om vergeving der zonden want anders was de hemel sowieso onbereikbaar. Zonder dat we nog maar iets hadden gedaan waren we namelijk al zondig, dat kwam door de erfzonde; die was begaan door Adam en Eva, die van de verboden appel hadden gegeten. Omdat we allemaal van Adam en Eva afstamden, waren we in zonden ontvangen en geboren en we moesten God bidden of hij onze zonden wilde wegnemen – alsof hij terug in de tijd kon reizen om die zonde op het moment dat ze werd begaan op te pakken en te laten verdwijnen, zodat we door konden leven met een rein hart.

Het was een beklemmende relatie, tussen jou en God: hij had

jou gemaakt, zonder hem had je niet bestaan, en daarvoor wilde hij iets terug: jouw liefde. En omdat hij bang was dat hij die niet zou krijgen, had hij er een afhankelijkheidsrelatie van gemaakt door die erfzonde te organiseren: je moest wel van hem houden, hem liefhebben met heel je hart, omdat je anders voor eeuwig verdoemd zou worden. En die liefde moest echt zijn, een kwestie van vrije wil, op bevel.

Oh, ironie! De schrijver vertelt hier terugkijkend en met de afstand en wijsheid van jaren dus hoe zijn protagonist (hij schrijft in de ik-vorm) in zijn basisschooljaren vanuit een orthodox-protestante achtergrond in Rijssen (een oosthoek van de Nederlandse bijbelgordel) het ‘verhaal God’ overgedragen kreeg, maar dat hij de implicaties toen natuurlijk niet op die manier volledig beseftte. Wat valt er dan te beseffen? Dat de (gespeelde) logica van een kind haarfijn uitkomt bij de tamelijk absurde paradoxen en intimiderende eenzijdigheden van een geloof. Wie tussen de regels leest, voelt dat de redeneringen en tussentijdse conclusies inderdaad niet die van een kind kunnen zijn. Alhoewel, dat zou wel kúnnen maar een kind kan het dan nog niet zo verwoorden. Dat er weliswaar ‘rare’ dingen aan de hand waren met het geloof zoals Van Essen – en tijdgenoten zoals ik – dat indertijd ingeprint kregen, was zeker voor denkende kinderen een verwarrend dingetje. (Van Essen heet in het boek overigens Rob Hollander.)

Want wat wás er verwarrend? Nou, de ‘logica’-tussen-aanhalingstekens van het ‘verhaal God’ leidde ons per ongeluk toch echt naar een God die een paar sterk narcistische trekken vertoont, die graag de verhoudingen om-

draait, die wij desondanks moeten liefhebben tegen de klippen op. En kennelijk had dat als reden dat wij ooit iets fout hadden gedaan jegens God, zijn appeltjes gepikt of zo, en daar nu eeuwig voor moesten boeten. En dat God daar ook niks aan kon doen want wij waren 'er' zelf ingetuind en hadden onze opgelegde onvoorwaardelijke liefde voor Hem verloochend door te luisteren naar de misleidende roddelpraatjes van een of andere 'loser' in een carnavalesk slangenpakje.

Maar wat is er narcistisch aan God? Nou, misschien niet aan God maar wel aan het beeld van God zoals wij het zijn gaan beschrijven. In het kort dan, wat is er narcistisch aan dat beeld of aan óns?

Even wachten, toch eerst even kijken wat Rob van Essen verder nog over God te melden heeft in zijn boek.

... God was tijdloos. Hij had een zoon die voor ons en onze zonden was gestorven aan het kruis en dat was Jezus Christus; voor ons en onze zonden, maar nog steeds moesten we bidden of hij onze zonden wilde vergeven, anders werkte het niet.

*Kortom, wie het begreep mocht het zeggen. God had je hele levensloop en die van anderen van tevoren bepaald en uitgedacht **maar je wist het nooit met hem**, wij wisten de uitslag niet, wij waren pionnen in een wraakzuchtig spel waarvan de regels alleen bij de spelleiding bekend waren. Wat was dat voor sadistisch gedoe?*

'Wraakzuchtig spel'. Ik herken het motief *crass casualty* zoals dat in alle boeken en gedichten van Thomas Hardy was ingebouwd: de stomme goddelijke vaak wraakzuchtige

willekeur, waaraan wij ons met ons gefabriceerd godsbeleven zelf onderworpen hadden! Het lijkt er ook op dat God onberekenbaar was, en wellicht zelfs last had van enorme stemmingswisselingen. Nou ja, last? Dan zouden wij er last van hebben.

Speelde of speelt God een spel met ons, mogelijk omdat zijn 'project mens' al vanaf het begin niet helemaal uitpakte zoals Hij had gedacht of gewild? Het ingeslopen mentale fabricagefoutje, *hybris*, frustreerde de boel al van meet af aan. Maar er was geen weg meer terug. Want als Hij de mens meteen maar weer onklaar had gemaakt, had Hij ook zijn eigen bestaan onnoembaar gemaakt, had Hij zichzelf publicitair opgeheven. Het is misschien zelfs iets als die paar versregels ooit (1966) van Neeltje Maria Min, tenminste als je de regels op zich leest en loshaalt van context en bedoelingen van Neeltje Maria Min destijds:

*Noem mij, noem mij, spreek mij aan,
O, noem mij bij mijn diepste naam.
Voor wie ik liefheb wil ik heten.*

We moesten Gods naam noemen, om daarmee zijn bestaan te bevestigen. Hij had ons onnoemelijk lief (al weet ik niet of Hij dat *nóg* heeft), omdat Hij op de eerste plaats zichzelf liefhad. Zodoende schiep Hij ons natuurlijk ook naar zijn evenbeeld. (Dus moet Hij inderdaad toch die duale of hybride entiteit zijn geweest, want we kwamen er in tweevoud: m/v.) En zodoende moesten wij die liefde naar zijn nogal grenzeloos geloven beantwoorden. Het is een beetje zoals Narcissus, die *zóveel* van zichzelf hield dat hij dat

niet van een ander kon, zelfs niet van de mooiste vrouwen – de dommerik –, omdat die nu eenmaal nooit zoveel van hem konden houden als hij van zichzelf. Zo eindigde hij alleen, met de liefde voor zijn eigen spiegelbeeld. Tja.

Maar goed, om zijn eigen naam liefst zoveel mogelijk genoemd te horen, gaf God ons **spraak**, waarmee we Hem zijn **naam** verschaften. Vanaf dat moment bestond Hij dan ook. Dan was het ook handig als we meteen dan maar alle andere dingen eveneens namen gingen geven. En toen was er, zoals we al gezien hebben, **taal**. En juist taal was het onderscheidende kenmerk van de mens temidden van de soorten. Dus toen was er de **mens**. En eigenlijk zijn we dan terug bij de openingszinnen van dit boek:

Zonder de mens was er geen God geweest; hij gaf God zijn naam. Zonder God was er geen mens geweest; Hij liet hem spreken. Zodoende, in retrospect, was God God niet voordat de mens Hem als zodanig benoemde en heette Hij waarschijnlijk Natuur of Niks.

Hij hield weliswaar en uiteraard van zijn eigen schepping 'mens' maar andersom was dit kennelijk nog maar de vraag. Want die mens waande zich al snel potentieel gelijkwaardig aan God. Denk alleen al aan de Toren van Babel en het gedoe eromheen. En dat was een probleem. Maar, zoals ik zei, Hij had ons (voorlopig) toch nog nodig om zijn eigen bestaan (te goeder naam en faam) te bevestigen. Daarom wachtte God even af, zag het allemaal aan, stelde hier en daar wat bij, bijvoorbeeld na Kaïn en Abel kwam de verbeterde versie Seth, en Hij liet Noach en de zijnen het nog eens allemaal opnieuw proberen. God gaf liefde maar had minimaal zoveel liefde in retour nodig, en

dan ook nog op de manier zoals Hij dat wilde. Dat zijn op zich toch allemaal, nogmaals, gebruikelijke herkenbare narcistische trekken.

Maar begrijp me goed, ik beschrijf dit wel zo, maar eigenlijk schrijf ik dat God zelf allemaal helemaal niet toe. Hij kan er in feite niet veel aan doen. Want Hij heeft ons dit zélf niet zo voorgeschreven, die wetten van Gods liefde en onze liefde voor God. Dat hebben de zogheten profeten of scribenten gedaan, die de Bijbel en dan met name het Oude Testament of de Tenach hebben gecomponeerd, en ons dat allemaal lieten geloven.

Als de mens vanuit een reeds redelijk ontwikkelde cultuur de relatie tussen mens en zijn verbeelde hogere scheppende macht, zeg God, op schrift gaat stellen in de vorm van religieuze wetten, 'profetieën', en als hij de bijbehorende boodschappen of openbaringen als heilig gaat verklaren, institutionaliseert hij het boekwerk waar dat allemaal in staat tot een religie. Met andere woorden, dan installeer je in dat land of in die cultuur een dominante geestelijke macht, welke als vanzelfsprekend de handen ineen zal slaan met de heersende wereldlijke macht, de politieke leiding. Zij kunnen elkaar goed over en weer gebruiken en versterken, de wereldlijke en geestelijke macht. Daarom zal en moet er door het volk geloofd worden, want bij geloven schakel je het denken uit, geloven en denken zijn in een dergelijke context omgekeerd evenredig; reciproom, zou ik bijna herhalen, maar nu even niet.

Neemt niet weg, God zelf kan er dus niet veel aan doen dat Hij ondertussen door al de jaren heen een beetje als een narcist is gepromoot, al hebben veruit de meesten van

ons in hun afgedwongen rotsvast geloof dat nooit zo in de gaten gehad. Maar ook dat promoten weerspiegelt ongetwijfeld voor een groot deel de geest van degenen die God op schrift stelden. Projectie is een moeilijk te weerstane neiging van zij die naar een dominant vooraf bepaald resultaat toe werken, welk resultaat vaak hun eigen mindere 'beduidendheid' moet compenseren. Wij zijn onwillekeurig wel steeds meer naar Gods norm en maat gaan leven en spelen logischerwijs ondertussen zelf waar mogelijk zoveel mogelijk het spel 'god'. (Lees *Homo Deus*; denk aan AI.) Niet vreemd dat juist in onze individualistische opportunistische materialistische kapitalistische hedonistische neoliberalistische dataïstische zelfvoldane tijden er steeds meer voltooide narcistjes op aarde rondlopen; naar Gods evenbeeld, ofwel zoals ons dat door de schrijvers van de Bijbel mogelijk per ongeluk is aangeleverd.

Eerder omschreef ik een paar keer redelijk summier hoe we vanuit de Renaissance onze individualiteit waren gaan ontwikkelen en hoe we na de Tweede Wereldoorlog door de jaren 1960 en '70 heen ons zelf in een ego-tijdperk deden belanden, om dit gedurende het neoliberalisme dat zich vooral vanaf eind jaren 1980 doorzette tot een mentaal inerte kapitalistische materialistische maatschappij waarin een opgeblazen ego de meest directe weg naar succes is.

Ach, je ego leren kennen, wie je bent en wat je voorstelt of mogelijk nog kúnt voorstellen in de wereld om je heen, is een natuurlijk psychisch proces dat je ook echt moet doorlopen in je puberteit en adolescentie. Dat is gezond en moet je niet overslaan. Het komt erop neer dat je een beetje

blij met jezelf moet proberen te worden, máár niet tē blij want dit laatste is de grootste valkuil van je menselijk bestaan. Naarmate vervolgens je prefrontale cortex, de voorste hersenkwab, de jeugdige dwarse vibraties enigszins de baas wordt, mag je langzaamaan ook je ego gaan loslaten, dat wil zeggen ten dienste stellen aan een gelijkwaardige interactie met de sociale wereld om je heen, mag je langzaamaan je wat bescheidener plaats gaan innemen en accepteren, je plaats in het geheel. Niettemin, simpelweg vanwege de soort maatschappij (eerder met heel veel bijvoeglijke naamwoorden gedefinieerd) waarin we ons zelf hebben gebracht, kunnen veel te veel mensen hun ego op zeker moment niet meer loslaten of relativeren en ontwikkelen ze het daarentegen door, omdat hen dat op het oog vooruit helpt in hun carrière en materiële welvaart, en vooral materieel aanzien.

Mensen voelen zich ook gedwongen zich te handhaven in hun arbeidsomgeving en sociale omgeving. Handhaven wijst echter op een defensieve levenshouding en als je daar niet mee kan omgaan, of je niet bewust bent van je aangepast gedrag, ga je karaktermaskers ontwikkelen, of ga je je vereenzelvigen met je baas, je ego, ga je overcompenseren. Nou, zet daar nog eens in verschillende situaties een wisselend masker overheen, en je raakt jezelf echt helemaal kwijt, hoor. De weg van een ego naar een narcist is tegenwoordig niet lang, zeker niet als je op het werk toevallig op grond van je ogenschijnlijk sterke, voortvarende persoonlijkheid (lees: ego of karaktermasker) ook nog de een of andere managers- of bestuursfunctie voorgeschoteld krijgt en het baasje (m/v) mag gaan spelen.

Al te zeer doorontwikkelde ego's vervallen in narcistische gedragspatronen en vervolgens zouden zij klinisch gediagnostiseerd kunnen worden tot de cluster-B-stoornis *narcist*, of als het nog wat meer invreet: machiavellist of psychopaat. De ellende is, als het zover komt, dat dan het adagium geldt: eenmaal een narcist, altijd een narcist. Een rechtgeaard narcist heeft namelijk altijd gelijk en zal, zoals Socrates al begreep, nooit zelf-vragen stellen, zal nooit tot enige serieuze zelfreflectie overgaan. En dat is daarom ziekelijk en onverbeterlijk. 'Genezing' is hier een illusie. Dus ik zou zeggen: Het beste contact met een (gediagnostiseerde) narcist is géén contact.

In onze huidige tijden stikt het van de halve en hele narcisten. We leven in een absoluut narcistische tijdspanne. Als we onze wereld even met een goddelijke veeg over de wereldtafel moesten verlossen van alle narcisten, liepen we hier morgen met 4 in plaats van met 8 miljard mensen rond. Mwah! Zou niet slecht zijn voor onze kinderen, toch? Konden we na Generatie Z weer wat geruster en meer sturend beginnen met Generatie A.

Ofschoon we vast allemaal zo onze ervaringen hebben met deze materie, vraag je je toch af wat voor kenmerken nu eigenlijk een narcist maken. Ik zou zeggen, zoek ze even op. Zonde er hier een theoretisch lijstje van te maken. Wil je er echt meer van weten, lees dan het boek *Omringd door narcisten* van Thomas Erikson (zie bibliografie). Er is trouwens een gradueel verschil tussen wat wij voor de vuist weg een narcist noemen en een iemand bij wie pathologisch narcisme gediagnostiseerd is. En dan zijn er ook nog de verwante cluster-B-stoornissen van de machia-

vellist en de psychopaat. Neem je ze alle drie meteen maar even samen dan spreekt men in de psychiatrie van *de duistere drie*. En dat zijn ze: duister!

Nu heb ik God in dit hoofdstuk nogal uitdagend verbonden met enkele narcistische kenmerken. Dergelijke kenmerken zoals die naar voren komen in de fragmenten uit het boek van Rob van Essen, maken God, of het idee God, natuurlijk nog lang geen narcist. Bovendien zijn wij en ben ik niet zomaar bevoegd tot het plakken van zulk een etiket. Het gaat erom dat wij, de mens, Hem wel degelijk in de verhalen kenmerken hebben toebedeeld die onomstotelijk in zulk een richting wijzen. In het thematisch kader van dit boek geeft dit eens te meer aan dat de projectie van (letterlijke) persoonlijkheidskenmerken op God, juist die van onszelf weerspiegelen; logisch. Het is niet voor niks dat één van de steeds terugkomende hoofdstukken *Hybris* heet. Hybris schuurt namelijk heel dicht tegen narcisme aan, voor zover het al niet ermee samenvalt.

En dan wil ik nog maar een boude uitspraak hieraan toevoegen, teruggaand naar Poetin en (door de tijden) vergelijkbare autocraten slash dictators: Autocraten in onze tijd zijn per definitie narcisten. Je kunt moreel gezien niet autocraat of dictator worden zonder narcist te zijn. En soms zijn er dergelijke personages die zelfs *de duistere drie* in zich verenigen. In dat geval denken ze helemáál dat ze de reïncarnatie van God zijn. Daarom moeten we de democratieën toch maar beter bewaken. Het beste contact met een narcist, zei ik, is geen contact. Negeren dus. Uitsluiten en stiekem toch verrekte goed in de gaten houden.